

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ ՀՈՂԺՈՂԿՈՄԱՑ
ՀԱՅԱՀԱՏԻԿԱՅԻՆ ՎԱՐՁՈՒԹՅՈՒՆ

Խ. ԱՂԱԶԱՆՅԱՆ

ԴԱՇՏԱՅԻՆ ՄԿՆԵՐ, ՍՈՒՍԼԻԿՆԵՐ ՅԵՎ
ՊԱՅՔԱՐ ՆՐԱՆՑ ԴԵՄ

632

Ա-44

ԳՅՈՒՂՀՐԱՅ

1937

ՅԵՐԵՎԱՆ

04 AUG 2010

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ ՀՈՂԺՈՂԿՈՄԱՏ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿԱՅԻՆ ԿԱՐԶՈՒԹՅՈՒՆ

632

6-44

պ.

Խ. ԱՂԱԶԱՆՅԱՆ

ԴԱՇՏԱՅԻՆ ՄԿՆԵՐ, ՍՈՒՍԼԻԿՆԵՐ ՅԵՎ
ՊԱՅԲԱՐ ՆՐԱՆՑ ԴԵՄ

НКЗ Армянск. ССР
Зерновое управление
Полевые мыши, суслики и
борьба с ними

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Մեր սոցիալիստական դաշտերի հերոսները համառո-
րեն պայքար են մղում՝ մոտակա տարիներում տարեկան
7—8 միլիարդ փութ հացահատիկ ստանալու վերաբերյալ
ընկ. Ստալինի տված ցուցմունքի իրականացման ուղ-
ղությամբ: Անհրաժեշտ է, վոր մեր բոլոր կոլտնտեսա-
կաններն ու խորհրդային կոլեկտիվների բանվորներն ագրո-
կանոնների ճշգրիտ կիրառման հետ միասին լուրջ ուսում-
նասիրության յենթարկեն գյուղատնտեսության ամենա-
կարևոր վնասատուներից՝ մկների ու սուսլիկների տնտե-
սական նշանակությունը, կենցաղի առանձնահատկությու-
ները, նրանց դեմ պայքարի միջոցներն ու կազմակերպված,
գիտակցական պայքարի անցնեն նրանց դեմ, վորի
նպատակով ել գրված է գրքույկս:

Այս աշխատությունը կազմելիս ոգտվել եմ ռուսա-
կան գրականության նույն հարցին նվիրված՝ գլխավորա-
պես հետևյալ հեղինակների աշխատությունից պրոֆ. Ն. Դ.
Արխիպրանցի, Որոլենսկու և Վինոգրադովի, Պ. Ա. Սվիրդեն-
կոյի, Ի. Ի. Տրաուտի, Յա. Կուզնեցովի խմբագրությամբ
լույս ընծայված հոդվածների ժողովածվից, ինչպես նաև
ԽՍՀՄ-ի և ՀՍԽՀ-ի Հողօրոգիմատի պաշտոնական հրա-
հանգներից:

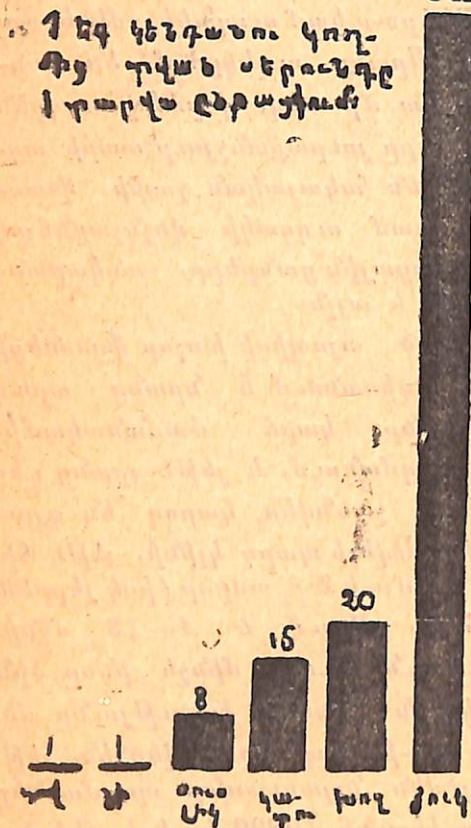
ԴԱՇՏԱՅԻՆ ՄԿՆԵՐ (ՄԿԱՆՄԱՆ ԿՐԾՈՂՆԵՐ)

Մկանման կրծողները կամ, ինչպես սովորաբար անվանում են՝ «դաշտային մկներ»-ը կամ ուղղակի «մկներ»-ը տարածված են ամենուրեք։ Սրանք ուղեկցում են մարդուն, և յերկրագնդի վրա չկա մի տեղ, վորտեղ ապրեն մարդիկ և չլինեն մկներ։ Մկները յուրաքանչյուր տարի ազգաբնակչությանը հասցնում են հսկայական չափի փառաներ, փասելով, յերբեմն անգամ ուղղակի վոչնչացնելով հացահատիկային, բանջարանոցային ցանքերը, տնկարանները, պահեստները, դեղերը և այլն։

Մկների կողմից հասցված այսպիսի խոշոր փառաների պատճառը հիմնականում հանդիսանում է նրանց արագ բազմացումը. յերբեմն սրանք կարճ ժամանակամիջոցում այնքան արագ են բազմանում, և յեթե սրանց դեմ ժամանակին միջոցներ ձեռք չառնվեն, կարող են գյուղացիությանը զրկել բերքից։ Ավելի պարզ կլինի, յեթե հիշենք, վոր յուրաքանչյուր եգ մուկ $2\frac{1}{2}$ ամիսը (իսկ յերբեմն 45—50 օր) լրանալուց հետո ծնում է 4—12 մկնիկ և մեկ տարվա ընթացքում ունենում է մինչև իննը ծին։ Որինակ՝ յեթե տարվա սկզբին մկների խտությունը մեկ եկտարի վրա հասնում է 10-ի, ապա տարեվերջին, յեթե բազմացման համար ստեղծվեն նպաստավոր պայմաններ, նրանց ընդհանուր քանակը կհասնի 19890-ի, իսկ մեկ եգի սերունդը մեկ տարվա ընթացքում կհասնի 1989-ի։ Սա շատ հետաքրքիր է համեմատելու համար մյուս կենդանիների հետ, որինակ՝ կովը, ձին ռենհնում են մեկ, սուսլիկները՝ 8, կատուն՝ 15, խոզը՝ 20 սերունդ (տես դիագրամը)։

Բարեբախտաբար բնության մեջ մկների բազմացման վրա բացասական ազդեցություն են ունենում միջնորոտային տեղումները, հատկապես անձրևները, կերի պակասությունը, մկների բակտերիալ և պարազիտար հիվանդությունները, գիշատիչ թռչունների և գազանների կողմից նրանց վնասումը և, վերջապես մարդկանց պայքարը նրանց դեմ: Մկները անվում են հացահատիկով, կրծելով կանաչ ցողունը (գարնանը) և հատկապես հատիկը: Յուրաքանչյուր մուկ մեկ տարվա ընթացքում մինչև հաշվով ուտում է 2 - 4 կիլո հացահատիկ կամ 7—8 կիլո կանաչ կեր:

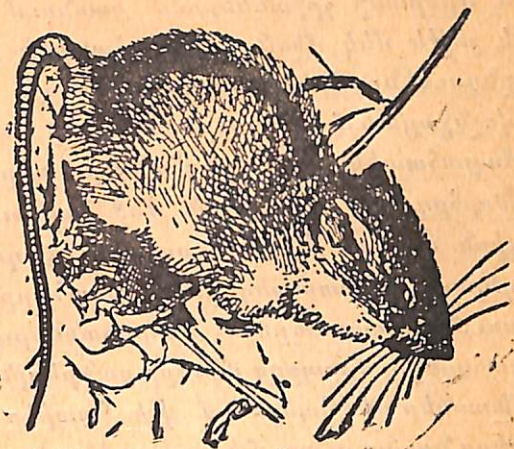
1989

են բազմաթիվ տեսակներ: Սրանց բոլորի առամները հարմարեցված են կարծր իրեր (հատիկ, ցողուն, արմատ, փայտ և այլն) կրծելու համար: Այդ իսկ պատճառով դրանց կոչում են կրծողներ, իսկ մյուս կրծողներից տարբերելու համար՝ մկանման կրծողներ: Թե կարճապուշ և թե յերկա-

րապուշ մկներն ապրում են վոշ խոր բներում. սովորաբար բների խորությունը հասնում է մինչև 33 սանտիմի: Մկներն ապրում են մեծ գաղութներով, այսինքն՝ բազմաթիվ ընտանիքներ միասին, սակայն դրանք բոլորը, բացառությամբ կրծքով կերակրվող մկների, ունենում են իրենց առանձին բները:

Սովորաբար սրանք բներ են փորում քարքարոտ տեղերում (արոտատեղերում, միջնակներում), կոշտ չվարած հողերում (խոպաններում, ճանապարհների և առուների յեղրերին) և ավելի քիչ քանակությամբ՝ վարելահողերում:

Նկ. 2 Յերկարապուշ մկների մի տեսակը

Նկ. 3 Կարճապուշ մկների մի տեսակը

ՊԱՅՔԱՐԵՆՔ
400.000 ՓՈԻՓ ՀԱՏԻԿԻ
ԿՈՐՍՏԻ ԴԵՍ

Մկները յուրաքանչյուր տարի հսկայական վնասներ են հասցնում գյուղատնտեսությունը, ուտելով աշնանացանի ցողունները (գարնանը), իսկ հետագայում՝ հատիկը, հսկայական պաշար են կուտակում ձմեռվա համար: Ավելի պարզ կլինի, յեթե հիշենք, վոր յուրաքանչյուր մուկ տարեկան ուտում է 2—4 կիլո հատիկ (իսկ վոմանք, որ. խամյակը՝ մինչև 10 կիլո) կամ 7—8 կիլո կանաչ մասսա: Հայաստանում մկներով վարակ-

ված տարածությունը մոտավոր հաշվառումով հասնում է մինչև 200,000 հեկտարի, յեթե յուրաքանչյուր հեկտարի մկների խտությունն ընդունենք 10 (խտությունը մինիմալ է վերցրած և վորոշ տեղերում, որ. Ալլահվերդու Սիսիանի ջրջաններում հասնում է մի քանի հազարի), և յեթե մեկ մկան կերած հատիկի քանակը մեկ տարում ընդունենք 3 կիլո, ապա միմիայն Հայաստանում մկները վոչնչացնում են յուրաքանչյուր տարի 400,000 փութ հացահատիկ կամ ընդհանուր բերքի մոտ 13 %-ը, իսկ Նորհրդային Միության մեջ հասնում է հարյուրավոր միլիոն փթերի: Մկներն ապրում են դաշտերում՝ վարելահողերում, արոտատեղերում, խոտհարքներում, խոպան հողերում, անտառներում, տնկարաններում և այլն: Վոչ վարելահողերում ապրող մկները ցանքերին նույնպես հսկայական վնասներ են հասցնում թե հատիկը հասնելու շրջանում, յերբ նրանք ուտում և պաշար են դիզում (ալելի ուժեղ կերպով նկատվում է յերաշտի տարիներին, յերբ չորանում է անմշակ հողերի բուսականությունը) և թե դեռ հատիկը հասնելուց առաջ: Ահա թե ինչու մկները հանդիսանում են ամենամիտաստու կենդանիներ, սրանց տված վնասը հսկայական է: Մկների վորոշ տեսակները տարածում են նաև վարակիչ հիվանդություններ ազգաբնակչության մեջ. ուստի պետք է ձեռք առնվեն պայքարի բոլոր միջոցները (ազրոտելանիկական, մեխանիկական, քիմիական, բիոլոգիական, նաև պաշտպանել ոգտակար կենդանիներին ու թռչուններին)՝ դրանց իսպառ վոչնչացնելու համար:

ԱՅՅԲԱՐԻ ԱԳՐՈՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐԸ

Մկների դեմ պայքարի ազրոտելանիկական միջոցառումներն են հանդիսանում՝ 1. խոր հերկը, 2. ցանքաշրջանառությունը, 3. ջրովի հողերում արտերը ջրելը և 4. միաժամանակ

կարճ ժամանակամիջոցում բերքահավաքն սկսելն ու վերջացնելը:

1. Նոր հերկի ժամանակ քանդվում են մկների բները, և նրանք ստիպված են լինում կատարել տեղափոխություններ: Միաժամանակ կորում է նրանց կուտակած սննդի պաշարը, և նրանք, ընկնելով նոր տեղեր՝ վոչնչանում են սննդի պակասությունից կամ թե կատարած տեղաշարժումների ժամանակ (յերբեմն մեծ տարածությունների վրա), վոչնչանում են ճանապարհին գիշատիչ թռչունների (բու, բազե և այլն) և գազանների (աղվես, աքիս, ժանտաքիս և այլն) կողմից կամ ուղղակի սովից ու ցրտից:

2. Ցանքաշրջանառության միջոցով փոխվում է մշակվող կուլտուրան, նրա հետ միասին՝ մկների կերի հնարավորությունները և, վոր շատ կարևորն է, հողի խոնավությունը և մշակումը: Կուլտուրայի փոխվելու հետևանքը լինում է նա, վոր այն մկները, վորոնք իրենց կյանքը հարմարեցրած են լինում հացահատիկային կուլտուրաներին, նոր կուլտուրա մշակվելուց հետո նրանք կամ փոխադրվում են նոր հողամասեր, կամ թե, յեթե մնում են ել, զգալի կերպով պակսում է նրանց քանակը:

3. Ջրովի հողամասերում արտերի ջրելը համարյա թե 100 %-ով վոչնչացնում, ջրահեղձ է անում դաշտում բնակվող բոլոր մկներին:

4. Միաժամանակ կատարած բերքահավաքը համեմատաբար կարճ ժամանակամիջոցում ավարտելը և մաքուր հավաքելն ուրիշ առավելությունների հետ միասին ունի նաև հետևյալ նշանակությունը. ա) դաշտերը մերկանում են և հնարավորություն են տալիս մուտք գործել գիշատիչ կենդանիներին և թռչուններին, վորոնք հենց այդ ժամանակ հսկայական վնասներ են հասցնում մկներին. բ) մկները զրկվում են հնարավորությունից մեծ պաշար-

գարնանային պայքարի ժամանակին կատարելն ունի վճռական նշանակություն, վորովհետև մկներն այդ ժամանակ, շնորհիվ իրենց կողմից կուտակած ձմեռային պաշարի վերջնալուծն, կերի պակաս են զգում, ուստի ավելի թուլակազմ են լինում, հեշտ են ընդունում թունավոր գրավչանյութը և զրա պատճառով պայքարի արդյունքներն ավելի մեծ են լինում, մինչդեռ հետագայում, յերբ պայքարն ուշացնում ենք, գաշտերը ծածկվում են մոլախոտերով, մկները մնում, կազդուրվում են, քիչ դեպքում են ընդունում թունավոր գրավչանյութը, քիչ մահացության դեպքեր են լինում, ուստի և եֆեկտիվությունն ավելի ցածր է լինում:

Մկների դեմ պայքարում են թունավոր գրավչանյութով, այսինքն՝ թույնի հետ խառնում են գրավիչ (ալյուր, ցորեն, լավ թխած հաց և այլն) նյութեր, և այդ խառնուրդը, վորպես խմոր հաց կամ հատիկ, մկներն ընդունելով՝ թունավորվում, կոտորվում են: Փորձը ցույց է տալիս, վոր մկները վոչ բոլոր դեպքերում է, վոր ուտում են այդ թունավորված գրավչանյութը, զրա հիմնական պատճառներից մեկն է հանդիսանում գրավչանյութի մեջ վոչ հավասարաչափ կերպով թույն ծծեցնելը, ուստի թունավոր գրավչանյութը պատրաստելիս պետք է ուշադրություն դարձնել պահանջվող կանոնները:

Ինչպես պատրաստել քառավոր գրավչանյութը

Թունավոր գրավչանյութը պատրաստվում է հետևյալ կերպ՝ յուրաքանչյուր կիլոգրամ գրավչանյութի (ալյուր, յեգիպտացորեն, ցորեն, լավ թխած հաց) համար վերցնում ենք 40-ից 65 գրամ թույն — արսենիտ նատրի կամ, ինչպես սովորաբար ընդունված է ասել, կազմում ենք 1:15 մինչև 1:25-ի հարաբերությունը: Վերցված թույնը լուծում ենք

ջրի մեջ և այդ ստացված լուծույթի մեջ ենք գցում գրավչանյութը: Լուծույթի մեջ գրավչանյութը պետք է պահել այնքան, վոր լավ ծծի իր մեջ թույնը (ալյուրը շուտ ծծելու պատճառով ավելի քիչ են պահում, թխած հացը՝ նրանից ավելի շատ, իսկ յեգիպտացորենը և ցորենը՝ բոլորից շատ): Գրավչանյութի ծծողական հատկությունն ունի վճռական նշանակություն, ուստի այնպես պետք է ծծեցնել, վոր հավասարապես ծծված լինի գրավչանյութը:

Ծծեցնելուց հետո ստացված խմորը կտրտում ենք փոքր գնդիկների՝ կաղինի (պնդուկի) մեծությամբ, հացը նախքան ծծեցնելը պետք է կտրտել նույն մեծությամբ ու նոր լցնել լուծույթի մեջ, իսկ յեգիպտացորենն ու ցորենը թողնում ենք նույնությամբ:

Նկ. № 4

Յերկարապոչ մկների դեպքում թույնը կարելի չէ վերցնել 1—25-ի, իսկ կարճապոչ մկների դեպքում՝ 1—15-ի հարաբերությամբ: Զուրը պետք է վերցնել այնքան, վորպեսզի վերցրած թույնը լուծվի նրա մեջ, և գրավչանյութն ստացված լուծույթը լրիվ կերպով ծծի իր մեջ. սովորաբար պատրաստում են 1,5%-ից մինչև 7,5% խտությամբ լուծույթ, այսինքն՝ յուրաքանչյուր մեկ միավոր թույնը կարելի չէ լուծել 13-ից մինչև 40 անգամ ավելի ջրի մեջ, նայած գործադրվող գրավչանյութի ծծողական հատկության: Վճռական նշանակություն ունի նաև գրավչանյութը ցրելու ձևը: Թունավոր գրավչանյութը պետք է անպայման դնել բնների մեջ և միանգամայն արգելել շող տալը գաշտերի և այլ բնների մեջ և միանգամայն արգելել շող տալը, բացի նրանից, հողամասերի մեջ: Գրավչանյութի շող տալը, բացի նրանից,

վոր շատ քիչ դեպքում ե հասնում նպատակին, ունի նաև այն բացասական կողմը, վոր ընտանի կենդանիները նույնպես թունավորվում են և տեղի յեն ունենում մահացության դեպքեր: Ընտանի կենդանիներին նման դեպքերից զերծ պահելու համար կոլտնտվարչությունները և գյուղխորհուրդները, պայքարն սկսելու նախորդակից սկսած՝ պետք ե տանեն լայն բացատրական աշխատանք ազգաբնակչության մեջ, արգելելով կենդանիների արածեցնելը թունավորված հողամասերում:

Ինչ դեպքում, յերբ յեզ ինչպես պայմարել մկների դեմ
Բուրդակիրնի միջոցով

Մկների դեմ սովորաբար քլորպիկրինով պայքար չի տարվում, բայց այն դեպքում, յերբ արսենիտ նատրիումով պատրաստված թունավոր գրավչանյութի միջոցով կազմակերպված պայքարը չի կանխում, կամ զգալիորեն պակսեցնում մկների ավերիչ գործունեությունը, այդ դեպքում կարելի չե հատուկ շրջաններում կամ, ավելի շուտ, հատուկ մասսիվների վրա, վորպես բացառություն, առաջարկել քլորպիկրինի գործածությունը:

Վերը նշված պայմանները կարող են տեղի ունենալ միայն մկների մասսայական բազմացման տարիներում, չափազանց ուշացված պայքարի ժամանակ, յերբ նրանք փաստում են ցանքսերին, և գրավչանյութի նշանակությունը կորչում ե: Քանի վոր մկների բները խոր չեն լինում, ունենում են բազմաթիվ անցքեր, ուստի շատ դժվար ե լինում անցքերի հերմետիկ փակումը, հետևապես, վորպես պայքարի ամենահիմնական միջոց, դժվարանում ե քլորպիկրինի գործածությունը: Ուստի այս միջոցը դժվար չիրառելի չե, թանգարժեք (բանուժ անհամեմատ շատ ե պահանջում), պահանջում ե մեծ զգուշություն, բայց և

այնպես պայքարի այդ ձևից հրաժարվել չի կարելի, պայքարը ճիշտ կազմակերպելու դեպքում արդյունքը լինում ե շատ բարձր, և մկների մահացությունը հասնում ե 100 տոկոսի:

Քլորպիկրինն ուժեղ և գաղացող թուն ե, նա ազդում ե կենդանիների վրա վորպեսզի խեղդող գազ, ուստի նրան պետք ե մտցնել մկների բները և հերմետիկ կերպով փակել բնի բուրը անցքերը, վորպեսզի գազը մնա բնի մեջ և խեղդի մկներին: Բայց յեթե բնի բուրը անցքերը

Նկ. 5 Մկների բների թունավորումը քլորպիկրինով

հերմետիկորեն չփակվեն, քլորպիկրին գազը բնից դուրս կգա, և մեք մեր նպատակին չենք հասնի: Մեկ մուկ խեղդելու համար բավական ե վերցնել 0,1—0,3 գրամ քլորպիկրին, ուստի մեք պայքարելու համար պատրաստում ենք բամբակից մանր գնդիկներ՝ կաղինի (պնդուկի) մեծությամբ, հագցնում նրան ձողիկի ծայրերին և ապա դաշտում ալը բամբակյա գնդիկը թաթախում մեզ հետ վերցված քլորպիկրինի շշի մեջ այնքան, վոր համապատասխան քանակի թուն ծծվի, և անմիջապես մտցնում բնի

մեջ ու ծածկում հողով և լավ տրորում վոտքով: Չպետք է մոռանալ, վոր ինչպես գրավչանյութի դեպքում, նմանապես և այս դեպքում, նախքան պայքարին անցնելը, հարկավոր է դաշտում գտնվող բոլոր բների անցքերը լավ տրորելով փակել և ապա նոր անցնել պայքարի:

ՊԱՅԲԱՐԻ ԲԱԿՏԵՐԻԱԼ ՄԵԹՈԴԸ

Այս մեթոդի նպատակն է՝ նախորոք պատրաստված մկնային տիֆի բացիլի միջոցով, վորը խառնում ենք գրավչանյութի (ալյուրի խմորի) մեջ, տիֆով վարակել նրանց: Նկատի ունենալով այն հանգամանքը, վոր այս մեթոդի կիրառումը պահանջում է վորոշ հմտություն և մեծ զգուշություն թե գրավչանյութի պատրաստման, գործադրման և թե կուլտուրայի (բացիլային շիճուկի) պահելու համար, ուստի այս մեթոդով պայքար կարելի չէ կիրառել միմիայն մասնագետի անմիջական ղեկավարությամբ: Կուլտուրան ստացվում է նախորոք պատրաստված շների մեջ, բերանն ամուր փակած դրությամբ շնի վրա նշանակված է պատրաստելու ժամանակը, վորը կարելի չէ գործադրել պատրաստելու օրից մինչև 45 օր անցնելը, վորից հետո կորցնում է իր ուժը: Կուլտուրան պետք է պահել 1-ից մինչև 10 աստիճան ջերմության մեջ ըստ Յելսկուսի նշվածից ցածր և բարձր ջերմաստիճանում պահելու դեպքում զգալիորեն կորցնում է իր ուժը: Բացված շնի կուլտուրան ու նրանից պատրաստած գրավչանյութը պետք է գործադրել անպայման նույն օրը:

Դրավչանյութը պատրաստելու համար վերցնում ենք մեկ լիտր կուլտուրա, նրա հետ խառնում չորս լիտր ջուր և վրան ավելացնում 1 կիլոգր. 200 գրամ ալյուր ու պատրաստում խմոր: Ստացված խմորը կտրտում ենք և, գլորելով, վեր ենք ածում յերշիկաձև մասերի ու այս վերջինից կտրտում անտառային ընկույզի (մանր ընկույզի)

մեծություն մեծ գնդիկներ: Այդ գնդիկները դրվում են կամ բների մեջ կամ թե բների մոտ: Բացի ալյուրից, կարելի չէ վորպես գրավչանյութ ոգտագործել կիսախաշած ցորեն, վոր ձծեցնելով կուլտուրայի մեջ՝ թեյի գդալով նույնպես լցնում ենք բնի մեջ կամ բնի մոտ: Այս մեթոդի կիրառման դեպքում՝ կարելի չէ գրավչանյութը դնել յուրաքանչյուր 7—8 բնից միայն մեկի մեջ, վորից վարակը տարածվում է մկների միջոցով մյուս բներում: Մահացությունը տեղի չէ ունենում 4—5 օրից և տևում է մինչև 14 օր՝ գրավչանյութը դնելուց հետո: Դրավչանյութը պետք է դնել հով ժամանակ՝ ավելի լավ է լերեկոյան գեմ: Դրավչանյութը պետք է պատրաստել հատուկ տեղերում (արգելվում է կատարել ճագարանոցներում, պահեստներում, բնակարաններում և այլն) ու պատրաստելուց հետո ձեռքերը, սեղանները, գործիքները և այլն ոճառով լվանալ: Ամբողջ աշխատանքի ժամանակ արգելվում է ծխել: Սովորաբար մարդկանց նկատմամբ անվտանգ է, վտանգը կարող է սպառնալ այն դեպքում, յերբ ուտեն, ուստի պետք է հետևել, վոր յերեխաները՝ չուտեն:

Նկ. 6

մարդկանց նկատմամբ անվտանգ է, վտանգը կարող է սպառնալ այն դեպքում, յերբ ուտեն, ուստի պետք է հետևել, վոր յերեխաները՝ չուտեն:

Մկները բնական թշնամիներն են՝ բուն, բազեն, աքիս, ժանտաքիս, աղվեսը, կատուն և այլն, վորոնք մկներին կենդանի վերստիմ՝ հսկայական ծառայութուն են մատուցում ազդեբնակչութանն այս վերին աստիճանի վնասատու կրծողները՝ մկների վոչնչացման գործում: Ուստի ամեն կերպ պետք է աշխատել պաշտպանել այս կենդանիներին ու թռչուններին, հսկել, վորպեսզի վերստիմները դրանց վորսալու խնդրում ճշգրիտ ղեկավարվեն գոյութուն ունեցող վորսչափներով:

Ինչպես հետազոտել մկներով զբաղեցրած հողամասերը

Մկներով զբաղեցրած հողամասերը պետք է հետազոտել կատարվելիք յաւրաքանչյուր պալքարից առաջ, այսինքն՝ առաջինը վաղ գարնան, ձյունը հալվելուց անմիջապես հետո՝ գարնանային պալքարը տանելու համար, յերկրորդը՝ բերքահավաքից անմիջապես հետո՝ աշնանային պալքարի համար և յերրորդը՝ աշնանացանը և աշնան պալքարն ավարտելուց հետո՝ ձմեռող մկների պաշարը պարզելու, հաջորդ տարվա պալքարը կազմակերպելու համար: Հետազոտության հիմնական նպատակն՝ է հայտաբերել նրանց կողմից զբաղեցրած տարածութունը, բնակավայրերը, ընդհանուր և կենդանի բների քանակը, վորպեսզի հետագայում տարվի վոչ թե ամեն մի տեղ, այլ նախորդ հետազոտված, պլանած և ստացվի մաքսիմալ եֆեկտիվութուն: Հետազոտությունը պետք է տանել հետևյալ կերպ. հետազոտվելիք յաւրաքանչյուր 50 հեկտար հողամասի (վաբելահող, արոտավայր, խոպան, տնկարան և այլն) համար վերցնում ենք (այսինքն վոչ ախտեղ, վորտեղ բնեքը շատ են և վոչ այնտեղ, վորտեղ քիչ են, այլ բների միջին խտություն ունեցող տեղում) մի հողակտոր՝ 100

քառ. մետր տարածությամբ (10 մետր յերկարությամբ և 10 մետր լայնությամբ), վորի սահմանները քարերով նշելուց հետո յերեկոյան դեմ այդ հողակտորում հաշվում ենք բոլոր յեղած բների քանակն ու գրանցում հարցաթերթիկի սյունակում: Յենթադրենք 50 բուն. դա կլինի բների ընդհանուր քանակը: Հետո այդ բոլոր յեղած բները հողով ծածկում ենք ու վորքով տրորում և մյուս օրն առավոտյան նույն հողակտորում հաշվում բացված բների քանակը, յենթադրենք 20, ու նույնպես գրանցում հարցաթերթիկի 5-րդ սյունակում. դա կլինի կենդանի բների քանակը: Յեթե հետազոտվելիք բոլոր հողերը բրիգադում կազմում են 250 հեկտար, ապա պետք է վերցնել 5 տեղում հողակտորներ ու առանձին-առանձին հաշվել ընդհանուր ու կենդանի բների քանակը և նույնպես գրանցել. յենթադրենք այդ 5 հողակտորից 1-ում բներ չենք հայտաբերել, դա նշանակում է, վոր այդ հողամասը մկներով զբաղված չէ, ուստի չենք գրանցում: Տվյալ տարածության վրա հաշված թե ընդհանուր և թե կենդանի բների քանակը, բազմապատկում ենք 100-ով, և դա կլինի մեկ հեկտարի վրա գտնվող ընդհանուր ու կենդանի բների քանակը, վորոնք գրանցում ենք հարցաթերթիկի 6-րդ և 7-րդ սյունակում: Յեթե հողամասն ունի 135 հեկտար մեծութուն, ապա վերցրած 3 հողակտորներում յեղած ընդհանուր և կենդանի բները գումարում ենք ու ապա բաժանում 3-ի, ստացվում է ընդհանուր և կենդանի բների միջին քանակը և ըստ այդ գրանցում ենք: Հարցաթերթիկի 3-րդ սյունակում գրանցել միմիայն գերիշխող տեսակի անունը «յերկարապոչ» կամ «կարճապոչ»:

Հարցաթերթիկը լրացնելուց հետո պետք է հանձնել կոլխոզի կամ գյուղխորհրդի գրասենյակը. վերջիններս ամբողջ աշխատանքները վերջացնելուց հետո մեկական օրինակը թողնում են իրենց մոտ՝ պալքարի ժամանակ ղեկավարվելու համար, իսկ մյուսն ուղարկում շրջանի

ՄՏ Կայան կամ Հողբաժին: Վերջիններս ամբողջ շրջանի աշխատանքներն ավարտելուց հետո ամփոփում և ուղարկում են Հողժողովմատի պայքարի բաժնին:

1. Շրջան՝ Ալլահվերդի, գյուղ՝ Ճոճկան, կոլխոզ՝ — — — — —
բրիգադ № 2 հետազոտությունն սկսված է 20/ III, ավարտված է 23/ III:

Հողամասի անունը և տեսակը	Մկների տեսակը «կարճապնչ, թե «յերկարապնչ»	Հետազոտված հողամասի տարածությունը հեկտ.		Բների միջին թիվը մեկ հեկտարի վրա	
		միջին	միջին	միջին	միջին
Յամաջ ցել	Յերկարապնչ	100	50	5000	2000
Աշնանացան	»	150	150	4180	2150
Արոտավայր	կարճապնչ	135	135	1750	650

ԿՈՒՎԱՐՁՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀ՝
ԲՐԻԳԱԴԻՐ՝

ՍՈՒՍԼԻԿՆԵՐ

Սուսլիկները կամ, ինչպես ասում են մի քանի շրջանում, ճատան մկները նույնպես հանդիսանում են հացահատիկային կուլտուրաների թշնամիները և յուրաքանչյուր տարի հսկայական քանակությամբ են հասցնում: Սուսլիկները Հայաստանում տարածված են՝ Ամասիայի, Լենինականի, Արթիկի, Թալինի, Ապարանի և Կիրովականի շրջաններում, սակայն գերական հետազոտության բացակայության պատճառով չի կարելի յենթադրել, թե մյուս շրջաններն իսպառ ազատ են այս վնասատուից: Հայվորսորդկոպի ավյալներով, սուսլիկների մորթիները մթերված են նաև Դիլիջանի շրջանի Նադեժդինո գյուղի շրջակայքում, սակայն շատ քիչ քանակով: Այս հանգամանքն ապացուցում է սուսլիկների

հերկայությունը Դիլիջանի և, թերևս, Բասարգեչարի շրջաններում: Սուսլիկները մկները բավականին մեծ են լինում, մարմնի յերկարությունը հասնում է մինչև 30 սմ: Սուսլիկները ցերեկային կենդանիներ են, առավոտյան գետինը տաքանալուց հետո դուրս են գալիս իրենց բներից և կերակրվում: Շոգ, անձրևային, ցուրտ ու քամի որերին բներից դուրս չեն գալիս: Սուսլիկները սնվում են բացառապես հացահատիկային կուլտուրաներով և այդ ընտանիքների պատկանող մոլախոտերով: Յուրաքանչյուր սուսլիկ մեկ տարվա ընթացքում ուտում է 8—16 կիլո հացահատիկ կամ նրան համապատասխան քանակի կանաչ մասսա: Յեթե յուրաքանչյուր հեկտարի վրա գտնվող

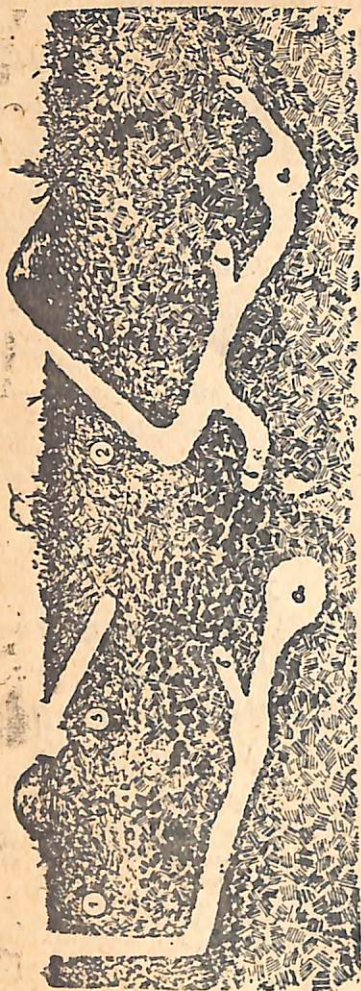

Նկ 7.

սուսլիկների քանակը միջին հաշվով ընդունենք 30 և նրանց մեկ տարվա կերած հացահատիկի քանակը՝ 10 կիլո, իսկ Հայաստանի 5 շրջանների սուսլիկներով զբաղեցրած (վարակված) հողերի տարածությունը 10 հազար հեկտարից ավելի չե, ապա միմիայն Հայաստանում յուրաքանչյուր տարի նա վնջնչացնում է 3000 տոնն կամ մոտավորապես 200.000 փութ հացահատիկ կամ ընդհանուր բերքի մոտա-

վորապես 6—6,5 տոկոսը: Վորոշ տեղերում մեկ հեկտարի վրա բների թիվը հասնում է մինչև 80-ի:

Սուսլիկներն իրենց վարած կյանքով խիստ տարբերվում են մկներից. նրանք ամառվա յերկրորդ կեսից, այսինքն՝ հուլիսի 20-ից սկսած քուն են մտնում, վորը տևում է մինչև մարտ ամիսը, մի հանգամանք, վոր մկների մոտ բոլորովին չի նկատվում: Մրանք տարվա ընթացքում ունենում են միայն մեկ ծին և ծնում են 4—8 հատ ձագ: Յուրաքանչյուր սուսլիկ ունենում է իր բունը, վոր բավականին խոր է լինում և հասնում է մինչև 1¹/₂—2 մետր խորության, վորը հանդիսանում է նրա մշտական բունը: Բացի մշտական բնից, սուսլիկներն ունենում են նաև ժամանակավոր բներ, վորոնք ունենում են ավելի պարզ կազմություն (տես նկարը ?) և վորոնք գտնվում են մշտական բնից յերբեմն հեռու: Ժամանակավոր բներն ոգտագործում են վտանգից պատսպարվելու համար կամ յերբ կերը գտնվում է մշտական բնից հեռու: Սուսլիկները սնվում են մինչև հուլիսի 15—20-ը, իսկ ձագերը՝ մինչև ոգոս-

Նկ. 8. Սուսլիկների բների տեսակները 1. Բուն ուղղահայաց անցքով, 2. Բուն թեք անցքով, 3. Ժամանակավոր բուն

տոսի վերջը և ապա հողով անցքը ներսից փակելով՝ քուն են մտնում: Սուսլիկները նույնպես ապրում են գաղութներով, և վտանգ յեղած դեպքում ձստացնելով մյուսներին իմաց են տալիս ու թագնվում բներում: Մրանց բները գտնվում են կոշտ հողերում՝ խոշաններում, միջնակներում, ձանապարհների ծալքամասերում. միշտ իրենց համար փնտրելով այնպիսի հողեր, վորոնք պաշտպանված են լինում գարնանային անձրևներից, զանազան ջրերի հոսանքներից և այլն: Վարելահողերում յեղած բները միմիայն ժամանակավոր են լինում և ոգտագործում են կերակրվելու ժամանակ:

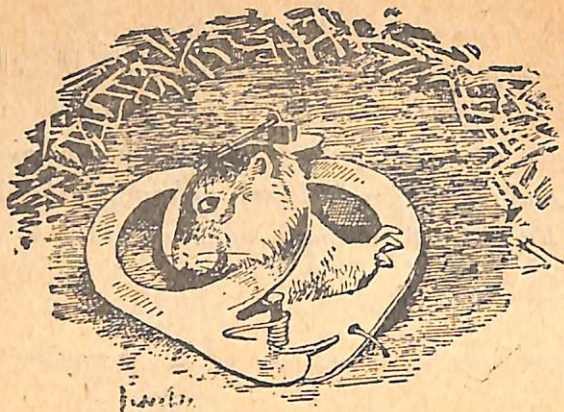
ՊԱՅՔԱՐԻ ԱԳՐՈՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ՅԵՎ ԿԱՆԽՈՂ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐԸ

Պայքարի ագրոտեխնիկական միջոցառումները հիմնականում նույնն են, ինչ վոր շեշտված է մկների դեմ պայքարի խնդրում: Ինչ վերաբերում է կանխող միջոցառումներին, ապա ախտեղ ևս կարելի յե առաջարկել, հնարավորության դեպքում, ցանքսերը միացնել իրար հետ՝ միջնակների վերաբերմամբ, վորպեսզի ցանքսերի և սուսլիկներով վարակված հողերի սահմանագիծն ավելի քիչ լինի:

ՊԱՅՔԱՐԻ ՄԵԽԱՆԻԿԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐԸ

Սուսլիկների մորթին արժեքավոր մորթի յե, և դրա պատճառով դեռ շատ վաղուց մորթի մթերող կազմակերպությունները, իսկ մեզ մոտ՝ Հայվորսորդկոտպը լուրջ ուշադրություն են դարձրել սուսլիկների պայքարի գործի վրա և, պայքարին զուգընթաց, կատարում են մորթումթերում, իսկ վորոշ տեղերում՝ նաև ճարպի և մթի մթերման համար (մսի և ճարպի մթերումը կատարվում է տեխնիկական նկատառումներով): Սուսլիկների դեմ մեխանիկական պայքար են տանում յերկու յեղանակով. առա-

Չինը թակարդներ (կապկաններ) միջոցով: Թակարդները լինում են տարբեր ձևի, ամենակատարելագործվածը՝ շրջանակաձև թակարդները՝ կապկաններն են (տես նկ. 9):

Նկ. 9. Սուսլիկը շրջանակաձև թակարդի մեջ

Այս թակարդները դնում են սուսլիկներով վարակված հողերում, վրայից թեթև կերպով դիմակավորում բուսականությամբ, և սուսլիկները շատ հեշտությամբ են բռնվում: Պայքարի մեխանիկական մյուս միջոցն է ջրահեղձը: Այդ նպատակով այնտեղ, վորտեղ հնարավոր է, դաշտ են տեղափոխում ջուրը տակառներով, կամ ուղղակի դուլլերով, յեթե մոտակա տեղերից ջուր է հոսում: Ապա ջուրն ածում են բռնը, սուսլիկները կիսախեղդ յինելով, բներից դուրս են գալիս, և անմիջապես կարելի չէ բռնել սուսլիկներին, մորթել ու հանել մորթին: Այս միջոցը կարելի չէ կիրառել գարնան ամիսներին, յերբ հնարավոր է դաշտի մոտակա առուներեց հոսող ջրերն ոգտագործել: Պայքարի մեխանիկական միջոցառումները պետք է տարվեն քիմիական միջոցառումների հետ գուրդնթաց:

Նկ. 10. Սուսլիկների վորտալը ջրահեղձի մեջ

Սուսլիկները դեմ պայքարելու քիմիական միջոցներից ամենատարածվածը և ամենաեֆեկտավորը ԵՆՀԱՆԵՂՃԵԼՈՒՄԸ և ԲՐՈՒՅԻԼԻՆԻ ՍԻՅՈՑՈՎ: Քլորպիկրինը շատ ուժեղ և ուշ գազացող հեղուկ թույն է և յուրաքանչյուր մեկ սուսլիկ խեղդելու համար բավական է մեկ գրամ քլորպիկրին, վորը հարկավոր է մտցնել բնի մեջ: Քլորպիկրինով շնչահեղձումը (խեղդումը, թունավորումը) պետք է կատարել հետևյալ կերպ՝ բամբակից կամ պակկյայից պատրաստում

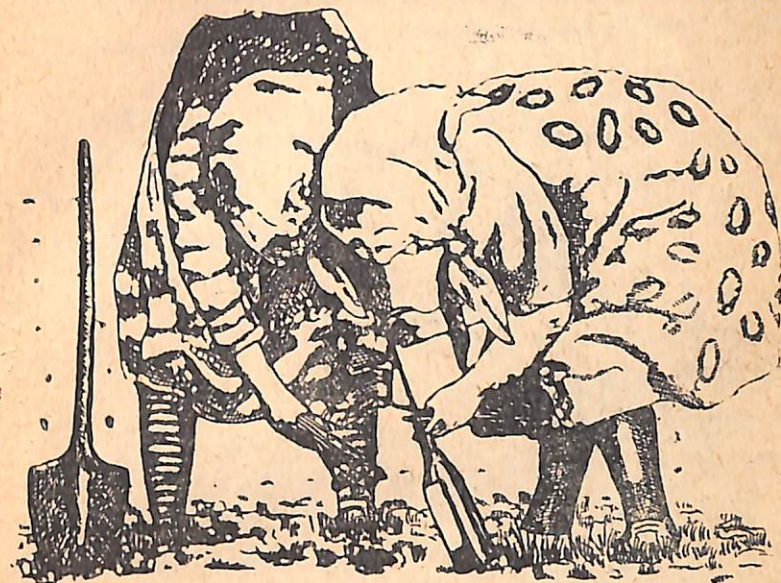
Նկ. 11

պակկյայի գնդիկները հետ միասին) ու կապել չարկավոր և քլորպիկրինը լցնել շշերի մեջ: Քլորպիկրինից չթունավորվելու համար հարկավոր է հակազադ հագնել, ապա նոր լցնել շշերը (Նկ. 11): Քլորպիկրինի շշերը լցնելու ժամանակ հարկավոր է այդ աշխատանքը կատարել անպայման դրսում, այլ վոչ թե շենքերում և յեթե լցնելիս քլորպիկրինը թափվի շորերի, ձեռքի, գետնի և այլ բաների վրա, անհրաժեշտ է շուտափույթ կերպով ձեռքերն ոճառով լվանալ, շորը հանել, գետնի վրա հող ածել և այլն: Ընդհանրապես դաշտային պայմաններում քլորպիկրինի հետ չի կարելի գործ ունենալ առանց հակազադի. անըզ-

են գնդիկներ 0,1 գրամի ծանրությամբ, հազցնում փայտյա ձողիկների, ճյուղերի ծայրերին: Այս աշխատանքը պետք է կատարել նախորոք, տներում և 100—200 ձողիկ պատրաստել (բամբակի կամ

գուշուլթյան ղեպքում կարող են տեղի ունենալ թունավորման դեպքեր:

Դաշտում քլորպիկրինի միջոցով շնչահեղձելու համար վերցնում են քլորպիկրինի շիշը, նախորոք պատրաստած ձողիկները (բամբակյա, պակկյայի), ծայրերին գնդիկներ, և մի թիակ. հետո բամբակյա գնդիկը թաթախում են քլորպիկրինի շշի մեջ, վորտեղ պահում մի քանի վայրկյան,

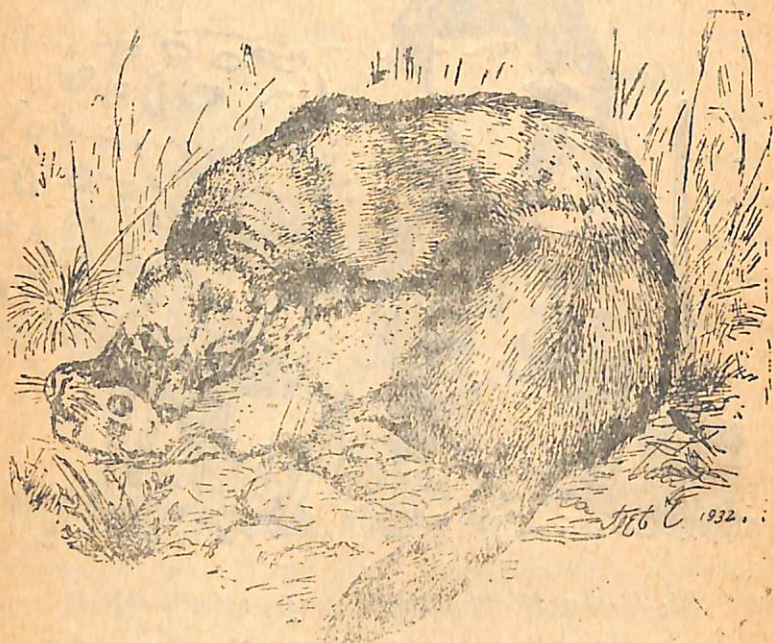
Նկ. 12. Սուսլիկների շնչահեղձումը քլորպիկրինի միջոցով

վորպեսզի մեկ գրամի չափ քլորպիկրին ծծի իր մեջ. ապա բամբակյա կամ պակկյայի գնդիկները քլորպիկրինով ծծեցնելուց հետո շշի բերանը պետք է փակել խցանով, հետո չոքել մեկ վոտքի վրա ու գնդիկը ձողիկի հետ միասին ձգել անցքի մեջ ու փակել թիակով: Յեթե անցքի բերանից սկսած՝ բնի ուղղության առաջին մասը նեղ է, հարկավոր է թիակով անցքը լայնացնել ու ապա նոր դնել գնդիկը: Քլորպիկրինն ազդում է սուսլիկների աչքերի

վրա, վորպէս արցունքաբեր և վորպէս խեղդող զազ, և այդ պատճառով նա հանդիսանում է ամենանաֆեկտալոր պայ-
քարի միջոցը:

ԲՆԱԿԱՆ ԹՇՆԱՄԻՆԵՐԸ

Սուսլիկների դեմ պայքարի խնդրում նրանց բնական
թշնամիների դերը շատ նշանավոր է: Սուսլիկների թշնա-
միներն են՝ ժանտաքիսը, աքիսը, կնգումը (սպիտակ կղա-

Նկ. 13 Կնդումբը սոսնձիկ ուտելիս.

քիս), շամբաճառակը (մոլաճառակ), ցինը, արծիվը, բազեն
և մի շարք այլ կենդանիներ ու թռչուններ: Այս գիշատիչ
կենդանիների և թռչունների կերի մեծ մասը սուսլիկները
լուր զբաղեցված շրջաններում և հատկապես գարնան, ամ-
ռան ամիսների ընթացքում, կազմում են սուսլիկները:
Բայական ե հիշել, մեր մեկ ժանտաքիտը մեկ տարվա (սե-

գոնի) ընթացքում ուտում ե մինչև 300 սուսլիկ: Ուստի մեր տեղական մարմինները (շրջաօրծկոմները, գյուղխորհուրդները) և հասարակական մարմինները պետք ե հսկեն, վարվորսորդները ճշգրիտ կերպով կիրառեն կառավարության վորշումները, այս կենդանիները և թռչուններին կատամար սահմանված վորսի ժամկետները, և ժամկետից առաջ, հատկապես գարնան և ամռան ամիսներին սրանց վորսն արգելեն:

Լճիկն հետազոտել ստալիկներով զբաղեցրած(վարակված) հողերը

Սուսլիկների հետազոտութիւնը կատարում են տա-
րեկան յերկու անգամ՝ գարնանը՝ գարնանային պայքարը
տանելու համար և յերկրորդը՝ հուլիսի սկզբից՝ նրանց
ձմեռող պաշարը պարզելու համար: Հետազոտութիւնը կա-
տարվում է հետևյալ կերպ. սուսլիկներով զբաղեցրած
հողերի յուրաքանչյուր 100 հեկտար հողամասի համար
վերցնում ենք 0,5 հեկտար (50×100 մետր) հողակտոր,
ապա հաշվում յեղած բոլոր բները և ստացված թիվը յին-
թադրենք 27, բազմապատկում 2-ով, կստանանք 54,
վորը կլինի բների ընդհանուր քանակը, վոր և գրանցում
ենք հարցաթերթիկի համապատասխան սյունակում: Հե-
տո բոլոր բների մեջ լցնում ենք ծղոտ և վրայից հողով
ծածկում, մյուս առավոտյան ժամը 10-ից վորչ առաջ հաշ-
վում ենք բացված բների քանակը, յինթադրենք 14. այս
թիվը նույնպէս բազմապատկում ենք 2-ով (28), նույն-
պէս գրանցում համապատասխան սյունակում վորպէս
կենդանի բներ: Սուսլիկները կարող են փակված բները
բացել նաև վրայից, վորը շատ հեշտությամբ կարելի յե-
տարբերել. այդ դեպքերում այդպիսի բները, վորպէս կեն-
դանի բներ, հաշվի չեն առնվում: Խիկ բերքահավաքից հե-
տո պետք է հետազոտութիւն կատարել բոլոր (խոպան,
անմշակ արոտ և այլն) հողերում: Այս հետազոտութիւնը
կատարվում է հետևյալ կերպ. նախ ընտրում են մարշրուտը,

վոր պետք է հետազոտվող հողակտորի (50 հեկտարի չափ) միջով անցնի, ընդգրկելով թե բարձունքները և թե ցածրադիր մասերը, ապա 2 հոգով սկսում են հետազոտությունը. մեկն առաջից տանում է կիսաշրջանակը (տես նկարը) $2\frac{1}{2}$ մետր լայնությամբ և հաշվում քայլերը և, յուրաքանչյուր 1350 քայլն ընդունելով մեկ կիլոմետր, այսինքն՝ 1000 մետր, իսկ մյուսը հաշվում է այդ $2\frac{1}{2}$ մետր տարածության վրա ընկած բների քանակը և այդ 1350 քայլի վրա ընկած բների քանակը բազմապատկում 4-ով ստացված թիվը կլինի մեկ հեկտարի վրա գտնվող բների ընդհանուր քանակը, իսկ կենդանի բների քանակն ունենք վորոշված հուլիսից, այսինքն սուսլիկների քուն մտնելուց առաջ, վորոնք և զբանցում ենք հարցաթերթիկի համապատասխան սյունակում: Աշխատանքներն ավարտելուց հետո ուղարկվում են շրջանի հողբաժնին, իսկ վերջինս շրջանի աշխատանքներն ամփոփելուց հետո ուղարկում է Հողփողկոմատ, հացահատիկային վարչության պայքարի խմբակին:

Շրջան՝ Լենինականի

գյուղ՝ Թափաղուլակ

բրիգադ № 4 1-ին հետազոտության սկիզբը 1/III վերջը 5/VII
2-րդ « » 25/IX » 5/X

Հետազոտված հեկտար	Վորից սուսլիկներով զբաղեցրած	Բների միջին խտությունը մեկ հեկտարի վրա
150-խոտան	50	54, վորից կենդանի 28
450-արոտավայր	150	48, » » 30
250-չիման	200	29 » » 18

ԿՈՒՎԱՐԶՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀ՝
ԲՐԻԳԱԴԻՐ

(ԱՍՍՏՐՅԱՆ)
(ՆԱԶԱՐՅԱՆ)

Պատ. խմբագիր՝ Ա. Աբրահամյան
Ստան. խմբ.՝ Լ. Բեկնովսեյան
Տեխ. խմբագիր՝ Խ. Այվազյան
Սրբագրիչ՝ Գար. Հակոբյան
Կոնտրոլ սրբագրիչ՝ Վ. Ավագյան
Գրավիտի լիագր № 1207
Հրատ. № 450, պատվեր № 625 ամրագր. 1500
Հանձնվել է արտադրության 1937 թ. հուլիսի 23-ին
Ստորագրված է տպագրության համար 1937 թ. ոգոստոսի 14
Գյուղհրատի տպարան, Յերևան, Նալբանդյան № 11

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0288542

442

1937 45 400.

17527

НКЗ Армянск. ССР
Зерновое управление

Полевые мыши, суслики,
и борьба с ними

Сольковский, Ереван, 1937